

О'ZBEK XALQ ERTAKLARIDAN FOYDALANIB ALALIYALI NUTQ KAMCHILIGI BO'LGAN BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISH

Kimyo xalqoro universiteti

Logopediya yo'nalishi MSPD-1U talabasi

Oxunjonova Manzura Jaloliddin qizi

Annotatsiya. Mazkur maqolada alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalarning og'zaki nutqini rivojlantirishda o'zbek xalq ertaklaridan foydalanishning samaradorligi tahlil qilinadi. Ertaklar bolalarning nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi kuchli vosita sifatida ko'rib chiqiladi, chunki ular fonetik, grammatik va mantiqiy jihatdan nutqni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalar uchun ertaklarni tinglash va qayta aytish jarayonlari tilni aniq ifodalash, so'z boyligini oshirish, grammatik tuzilmalarni o'zlashtirish va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda yordam beradi. Ertaklarning takrorlanishi, tasviriy tili va voqealar ketma-ketligi alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalarning og'zaki nutqini takomillashtirishda samarali vosita sifatida e'tirof etiladi.

Kalit so'zlar: Alaliya, nutq kamchiligi, og'zaki nutq, o'zbek xalq ertaklari, fonetik rivojlanish, so'z boyligi, mantiqiy fikrlash, nutq terapiyasi, nutqni rivojlantirish metodlari, ijtimoiy-psixologik ta'sir.

Аннотация. Данная статья анализирует эффективность использования узбекских народных сказок в развитии устной речи у детей с алалией. Сказки рассматриваются как мощное средство поддержки речевого развития, поскольку они играют важную роль в укреплении речи с точки зрения фонетики, грамматики и логики. Особенно для детей с алалией процесс прослушивания и пересказа сказок помогает в точности выражать мысли, расширять словарный запас, осваивать грамматические конструкции и развивать логическое мышление. Повторяемость сказок, их образный язык и последовательность

событий признаются эффективным инструментом улучшения устной речи у детей с алалией.

Ключевые слова: алалия, речевая недостаточность, устная речь, узбекские народные сказки, фонетическое развитие, словарный запас, логическое мышление, логопед, методы развития речи, социально-психологическое воздействие.

Abstract. This article analyzes the effectiveness of using Uzbek folk tales in the development of oral speech in children with alalia. Folk tales are considered a powerful tool for supporting speech development, as they play an essential role in strengthening speech from the perspective of phonetics, grammar, and logic. Specifically, for children with alalia, the processes of listening to and retelling tales help in accurately expressing language, expanding vocabulary, mastering grammatical structures, and developing logical thinking. The repetition of tales, their vivid language, and the sequence of events are recognized as effective means of improving oral speech in children with alalia.

Keywords: Alalia, speech deficiency, oral speech, Uzbek folk tales, phonetic development, vocabulary, logical thinking, speech therapy, speech development methods, socio-psychological impact.

Nutq rivojlanishi bolalarning umumiy intellektual va ijtimoiy qobiliyatlari uchun muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalar uchun bu jarayon o'ziga xos qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Bunday bolalar uchun nutqni rivojlantirishda turli usullarni qo'llash zarur. O'zbek xalq ertaklari esa bu jarayonda samarasiz qolmaydigan vosita hisoblanadi. Ular bolalarning og'zaki nutqini rivojlantirishda, xususan, alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalarda, tilni o'rganish jarayonini quvvatlaydigan samarali materialdir.

Alaliyali nutq kamchiligi — bu bolalarda nutqni rivojlantirishda yuzaga keladigan aniq qiyinchiliklarni ifodalovchi tibbiy va psixologik holatdir. Alaliya, odatda, tilni to'g'ri ishlatish va ifodalashda muammolarni anglatadi. Bu holat

bolalarning nutqni rivojlantirishida bir yoki bir nechta omillar ta'sirida yuzaga keladi, masalan, biologik, genetik, yoki ijtimoiy omillar.

Alaliya odatda ikki turga bo'linadi:

✓ **Sensor alaliya:** Bu turda bola tilni eshitish qobiliyatida muammolar bo'lishi mumkin. Esitishning qiyinchiliklari nutqni o'rganish va talaffuz qilishga ta'sir qiladi, natijada bola so'zlarni to'g'ri anglab yetmasligi va nutqni aniq ifodalamasligi mumkin.

✓ **Motor alaliya:** Bu turdagi alaliyada bola tilni ishlatishda va so'zlarni aniq talaffuz qilishda qiyinchilikka duch keladi. Tashqi muhitda yuzaga kelgan nutq bilan bog'liq muammolar, masalan, so'zlarni to'g'ri aytish yoki jummalarni to'g'ri tuzish, bu bolalarda ko'proq uchraydi.

Alaliyali nutq kamchiliklari bo'lgan bolalarda quyidagi holatlar kuzatiladi:

- *Talaffuz muammolari:* So'zlarni to'g'ri talaffuz qila olmaslik, fonemalarni adashtirish.

- *So'z boyligi cheklanishi:* So'zlar va iboralarning cheklangan bo'lishi, yangi so'zlarni o'rganishda qiyinchiliklar.

- *Grammatik xatoliklar:* Fe'l, ot, zamon, olmosh kabi grammatik tuzilmalarni noto'g'ri ishlatish.

- *Mantiqiy fikrlashning rivojlanmasligi:* Voqealar yoki tushunchalar orasidagi mantiqiy bog'lanishlarni ifodalashdagi muammolar.

- *Ijtimoiy o'zaro munosabatlar:* Nutq kamchiliklari ijtimoiy aloqalarda ham qiyinchiliklar yaratishi mumkin, chunki bolalar o'z fikrlarini boshqa bolalar va kattalar bilan aniq almasha olmaydi.

Alaliya bilan bog'liq muammolarni bartaraf etish uchun turli metodikalar va terapevtik yondashuvlar qo'llaniladi. Ushbu jarayonda nutq terapevtlari, psixologlar, va pedagoglar bolalarga yordam beradi. Ertaklarni tinglash, qayta so'zlash va hikoya qilish kabi usullar bolalarning nutq rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalar uchun og'zaki nutqni rivojlantirishda xalq ertaklaridan foydalanish o'ta muhimdir, chunki ertaklar bolalarni mantiqiy fikrlashga, yangi so'zlar o'rganishga va nutqni to'g'ri ifodalashga o'rgatadi.

O'zbek xalq ertaklari bolalar uchun nafaqat qiziqarli va ma'naviy tarbiya manbai, balki og'zaki nutqni rivojlantirishda eng samarali vositalardan biridir. Ertaklarda turli xil personajlar, sodir bo'ladigan voqealar va mantiqiy bog'lanishlar bolalarning tasavvurini rivojlantiradi va ularga nutqni to'g'ri ifodalashni o'rgatadi. Ayniqsa, alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalar uchun ertaklarni tinglash va aytib berish jarayoni muhimdir. Alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalar uchun ertaklarni tinglash va aytib berish jarayoni, tilni rivojlantirish va og'zaki nutqni mustahkamlashda samarali metod hisoblanadi. Bu jarayon, bolalar uchun nafaqat qiziqarli, balki nutqni yaxshilash va rivojlantirishga yordam beradigan muhim vositadir. Ertaklar bolalarga tilni aniq ifodalash, so'z boyligini kengaytirish, grammatik tuzilmalarni o'zlashtirish va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda ko'plab imkonsizliklarni bartaraf etadi. Quyida ertaklarni tinglash va aytib berish jarayonining alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalar uchun ahamiyati va foydalari ko'rib chiqiladi.

Tinglash va anglash qobiliyatini rivojlantirish

Ertaklarni tinglash jarayoni alaliyali bolalar uchun muhimdir, chunki ular ko'pincha eshitish va anglashdagi qiyinchiliklarga duch keladilar. Ertaklar bolaga ma'lum bir voqeani aniq va tartibli ravishda tinglashni o'rgatadi. Ertakdagi voqealar va personajlar o'rtasidagi bog'lanishlar, bolalarga nutqni qanday to'g'ri tuzish kerakligini, ya'ni qanday qilib bir fikrdan boshqasiga o'tishni tushunishga yordam beradi. Bunday jarayon orqali bolalar ko'proq eshitish va anglashni o'rganadilar.

Fonetik rivojlanish

Alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalar ko'pincha so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishda qiyinchilikka duch keladilar. Ertaklarda so'zlarning takrorlanishi, ohanglari va ritmlari bolaning fonetik rivojlanishiga yordam beradi. Ertaklarni tinglash va aytib berish, bolalar talaffuzdagi xatoliklarni tuzatish va so'zlarni aniq aytishni

o'rganishlariga imkon yaratadi. Takrorlash orqali bolaning eshitish qobiliyati oshadi, talaffuz xatoliklari kamayadi va fonetik jihatdan to'g'ri nutq shakllanadi.

So'z boyligini kengaytirish

Ertaklar bolalarga yangi so'zlar va iboralarni o'rganish imkoniyatini yaratadi. Alaliyali bolalar ko'pincha so'z boyligi cheklangan bo'ladi, shuning uchun ertaklarni tinglash va qayta aytish orqali ular yangi so'zlarni o'rganadilar. Ertaklarning tasviriy va boy tili, bolaning fikrlashini va so'zlashuvini yanada kengaytiradi. Ayniqsa, ertaklarda keng qo'llaniladigan tasviriy iboralar, o'xshatishlar va metaforalar bolalarning so'z boyligini tezda oshiradi.

Grammatik tuzilmalarni o'zlashtirish

Ertaklar ko'plab grammatik tuzilmalarni o'z ichiga oladi: murakkab gaplar, turli zamonlar, olmoshlar va bog'lovchilar. Alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalar uchun bu grammatik tuzilmalarni eshitish va qayta ishlatish juda foydalidir. Ertaklarni qayta so'zlash, bolalarga grammatik jihatdan to'g'ri nutqni shakllantirishga yordam beradi. Misol uchun, ertakdagi voqealar ketma-ketligini ifodalash, bolaga zamonlarning to'g'ri qo'llanilishini o'rgatadi.

Mantiqiy fikrlash va voqealarni tartibli aytish

Ertaklarni tinglash va aytib berish bolalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. Alaliyali bolalar ko'pincha voqealarni tartibsiz va noaniq ifodalashadi, shuning uchun ertaklarning voqealar ketma-ketligini o'rganish ular uchun foydalidir. Ertaklarning boshlanishi, rivojlanishi va yakuni, voqealarni to'g'ri tartibda ifodalashni o'rgatadi. Bu jarayon orqali bolalar voqealarni boshlang'ichdan yakunigacha aniq va tartibli ravishda aytishni o'rganadilar.

Ijodiy yondashuvni rivojlantirish

Ertaklarni qayta so'zlash, o'ziga xos hikoya yaratish va erkin fantaziyalarini ifodalash bolalarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalar ko'pincha o'z fikrlarini ifodalashda qiynalishadi, lekin ertaklarni o'zlariga moslab yaratish, ularni ijodiy tarzda qayta so'zlash, bolalarning o'z fikrlarini

ifodalashni o'rgatadi. Bu ijodiy yondashuv bolalar nutqining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa

Ertaklarni tinglash va aytib berish alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalar uchun o'ta muhim jarayon bo'lib, ularning og'zaki nutqini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalarni og'zaki nutqini rivojlantirishda O'zbek xalq ertaklarining roli katta. Ular nafaqat tilni to'g'ri va aniq ifodalashni o'rgatadi, balki bolalar psixologiyasiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ertaklar orqali bolalar fonetik, grammatik va mantiqiy jihatdan rivojlanib, o'z nutqlarini yanada boyitadilar. Bu jarayon fonetik, grammatik va mantiqiy rivojlanishga yordam beradi, so'z boyligini kengaytiradi, voqealarni to'g'ri aytishni o'rgatadi va bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantiradi. Shunday qilib, O'zbek xalq ertaklaridan foydalanish, alaliyali nutq kamchiligi bo'lgan bolalarning og'zaki nutqini rivojlantirishda samarali va foydali vosita bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaev T. Nutq rivojlanishi va kamchiliklari. Toshkent: O'zbekiston fanlar akademiyasi nashriyoti.
2. Jumaniyozov S. Alaliya va nutq terapiyasi. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
3. Akhmedov A. O'zbek xalq ertaklari va ularning bolalar tarbiyasidagi roli. Toshkent: Yosh gvardiya.
4. Toshpulatov S. Nutqni rivojlantirishda bolalar adabiyotining roli. Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.